

A KÖZPONTI BÁNYÁSZATI MÚZEUM KÖZLEMÉNYE

Impériumváltás a Zsil-völgyében, 1918

SCHULLER BALÁZS történészhallgató, muzeológus (Központi Bányászati Múzeum, Sopron)

A cikk a Zsil-völgy magyar korszaka utolsó éveinek történéseivel foglalkozik Bajkó Andor bányamérnök feljegyzései¹, a korabeli szaksajtó² és a mai szakirodalom segítségével.

Erdély délkeleti szegletében, a történelmi Hunyad megye déli határánál ered a Zsil két ága, a keleti a Magyar-Zsil és a nyugati az Oláh-Zsil, melyek a Szurdokszoros előtt egyesülve érik el a román határt. Az 1500-2000 méter magas hegyek határolta, festői szépségű völgy barnaszéntelegei már a 19. század közepén is ismertek voltak, de a terület „megközelíthetlensége” lehetetlenné tette az intenzívebb bányaművelést³. A Piski-Petrozsény vasútvonal 1869. évi megnyitása a szénbányászat gyors fellendülését eredményezte. A havasi réteken, ahol mindaddig csak pásztorok szegényes favis-kői és egymástól órányi távolságra várszerűen bekerített marha-aklok álltak, most rövid idő alatt olyan kisebb városok nőttek ki a földből, mint *Petrozsény*, *Petrilla*, *Viulán* és *Lupény*. A bányavállalatok, akárcsak a MÁV, egyforma és komfortos lakóépületeket, iskolákat, orvosi rendelőket és templomokat építettek a munkáskolóniáknak⁴. Az 56 km hosszú⁵, némi túlzással „kifogyhatatlannak” titulált szénteleg mágnesként vonzotta ide a bányászokat a birodalom egész területéről, akik rövid idő alatt kisebbségbe szorították a régi lakosságot⁶.

1910-re a Zsil-völgy évi 2,5 millió tonnás termelésével Magyarország harmadik legfontosabb szénmedencéjévé lépett elő⁷. A jó minőségű, 5000-7000 kalóriás szenet a vetélytársait a századfordulóra lesöpörő két nagyvállalat, a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* és az *Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt.*, illetve a Kincstár bányáiból hozták a felszínre⁸. Míg eleinte a MÁV volt a legnagyobb felvásárló, 1914-re már Budapest és az ország központi területeinek szénellátásában is fontos szerepe volt a völgynek⁹.

Az első világháború súlyos terhet rótt a szénbányászatra is. A felfokozott haditermelés miatt 10-12 órára nőtt a munkaidő. Hiába a jól kiépített szociális háló, ugyanúgy, mint az ipar más területein, itt is komoly gondok adódtak az ellátással. A bányászok elégedetlensége fokozódott. A termelés az erőltetés ellenére nem nőtt, hanem csökkent, és az amúgy is szénimportra szoruló országban a háború végéig állandósult a szénhiány¹⁰.

Ilyen körülmények között érte az 1916. augusztus 27-ei román támadás a Zsil-völgyet. Mivel a magyar vezérkar egész Erdélyben csak 70 ezer honvédot tudott a három román hadsereggel szembeállítani, az utolsó pillanatban bányászokból szerveztek hevenyészett zászló-

aljkat, akik Petrozsény közelében, köszönhetően felkészületlenségüknek, gyors vereséget szenvedtek. Annak ellenére, hogy a román támadás egészében rosszul szervezett és sikertelen volt, a Zsil-völgyet napok alatt elfoglalták. Végül a szeptember közepén beérkező német 9. hadsereg egységei egyheti kemény harc árán felszabadították a bányavidéket¹¹.

Bár a hivatalos nyilatkozatok és a szaksajtó szerint a harci események nem okoztak nagyobb károkat, és az üzem decemberre helyreállt¹², több jel mutat arra, hogy megtörték a termelést és a háború végéig nem sikerült visszaállítani az eredeti üzemmenetet. A problémák egyik oka a munkaerőhiány volt¹³. A román támadás ugyanis óriási pánikot és menekülést idézett elő Erdély határközeleli területein¹⁴. A támadás hírére megkezdődött a bányászok vasúton történő evakuálása is. A bányavállalatok másutt fekvő telepeiken, így Brennbergbányán¹⁵ és Salgótarjában helyezték el munkásaikat, ahonnan sokan nem akartak többé visszatérni¹⁶.

A háború elhúzódásával jelentkező általános gazdasági kimerültség itt is éreztette hatását. Nem csoda hát, hogy a helyzete miatt rendkívül elégedetlen munkásság örömmel fogadta az őszirózsás forradalom hírért. Előbb 1918. november 2-án Petrillán, majd a többi településen is megalakultak a román és magyar *Nemzeti Tanácsok* a Szociáldemokrata-, a Károlyi- és a Radikális Párt tagjaiból. November 4-én a helyi gyűlések létrehozták Petrozsényban központi szervüket, a Zsilvölgyi Nemzeti Tanácsot, ahova minden telep 2-2 tagot delegálhatott. Budapest üdvözölte a forradalomhoz való csatlakozásukat, egyben a termelés fenntartására, illetve fokozására kérte a bányászokat¹⁷. Károlyiék tudták, hogy a lehető legfenyegetettebb helyen helyezkedik el a völgy, mely egy lehetséges újabb román támadás esetén gyorsan elveszhet. Pedig Magyarországon a normális élet, vagyis a világitás, fűtés, a kórházak és a vasúti közlekedés fenntartásához elengedhetetlenek voltak a Zsil-völgyi szénszállítmányok. A Károlyi-kormány ígéreteken túl nem sok mindennel segíthetett. Garami Ernő például táviratban közölte, hogy nincs ok aggodalomra: „Erdélyt angol és francia csapatok fogják megszállni”, aminek vajmi kevés realitása volt¹⁸. Valójában egyedül a Havasalföldet 1916 óta megszállva tartó német Mackensen-hadsereg választotta el a románokat Dél-Erdélytől, akik november

10-én ismét beléptek a háborúba¹⁹, s a kétéves megszállás után közismerten romokban heverő gazdaságuk és az ordító szénhiány miatt elsődleges hadicéljaik között jelölték meg az erdélyi széntelepek megszerzését²⁰. További biztosítékokat vont meg az antant és Magyarország között Belgrádban, 1918. november 13-án megkötött fegyverszünet is, mely elrendelte a magyar-román és a magyar-szerb határtól számított 15 km-es sáv katonai kiürítését²¹. Bár a konvenció kimondta, hogy a demarkációs vonalnak tisztán katonai jellege van, tehát nem tekinthető politikai vagy gazdasági határnak, azonban a Zsil-völgy legtávolabbi települése is alig volt 20 km-re a román határtól, így támadás esetén a terület veszte előre látható volt²².

Persze Petrozsényban nem voltak ennyire tájékozottak a külpolitikai helyzetet illetően, ezért a Nemzeti Tanács optimista szellemben kezdett a mindennapi élet szervezéséhez. Mindenekelőtt a rendfenntartásról kellett gondoskodni, a leszerelő katonaságtól a polgárokból és bányászokból alakuló *nemzetőrség* vette át a fegyvereket. Ők, illetve a Nemzeti Tanácsra felelősödött csendőrség közös járőrei ügyeltek a települések, illetve a vasút biztonságára, míg a határt a határőrség biztosította²³. A novemberi üléseken tárgyaltak az alacsony bérekről, központilag megszervezték az élelem- és ruha ellátást. Maximálták az árakat, és 8 órára csökkentették a munkaidőt. Alkoholtilalom feltételével megnyitatták a kávéházakat és vendéglőket. Egyben ellenőrzésük alá vonták a Magyarország felé induló szénvonatokat, a személyszállításban utazási tilalmat vezettek be²⁴.

A Nemzeti Tanácsról meg kell jegyezni, hogy összetétele reprezentálta a völgy társadalmát, a polgári és a szociáldemokrata küldöttek között állandó viták zajlottak. Ezek tárgya többnyire a munkásság hatalmi részesedése körül forgott. A munkásság korlátozása mellett elsősorban a polgárőrséget szervező hazafias érületű *Maderspach Viktor* százados szólalt fel, akit a Tanács radikalizálódásakor eltávolítottak pozíciójából²⁵.

A Kárpátok túloldalán tartózkodó Mackensen-hadsereg vezérkara már a november 11-ei német kapituláció előtt elkezdte szervezni egységeinek Kárpátokon való átvonulását, illetve hazaszállítását. A petrozsényi tanács részéről Maderspach egyeztetett ez ügyben az illetékes parancsnokságokkal. A Szurdok-szorozshoz felvonult 19 ezer katonát kitevő, két német hadosztály átvonulása november 12-én kezdődött meg. A részletekben is hatalmas embertömeg nem tudott rögtön továbbhaladni, ezért a középületekben kellett őket elszállásolni, a konfliktusok elkerülése végett élelmezésükről is a Tanácsnak kellett gondoskodnia²⁶.

A románok Székelyföldre való betörésének híre aggodalommal töltötte el a petrozsényiakat. Hiába kérték Budapest segítségét a védelem megerősítésére, a Hadügyminisztérium közölte, hogy a terület a belgrádi konvenció értelmében kiürítendő, még a védelem gerincét jelentő határőrök is kivonulási parancsot kaptak. Így a közelgő román támadással csak a polgárőrség volt szembeállítható²⁷.

Úgy tűnik, hogy november közepére elmergesedett a viszony a Petrozsényi Nemzeti Tanács és a magyar kormánysszervek között, ami a Tanács balra tolódásához, végül pedig a Budapesttel való szembeheleyezkedéshez vezetett. E folyamat része az a részleteiben nem tisztázott eset, melynek során a magyar kormány által a szénvonatok biztosítására Petrozsényba küldött pánccélvonat tűzharcba keveredett a polgárőrséggel²⁸.

1918. december 1-jén Gyulafehérváron az erdélyi román küldöttek kimondták Erdély egyesülését Romániával, egyben saját kormánysszerveket is választottak. Ezzel a Zsil-völgy elméletileg politikai elszigeteltségbe került, de ez még nem okozott érezhető változást.

A Mackensen hadsereg végoszlopai december 4-ére elhagyták Brassó és Petrozsény környékét, vagyis megnyílt az út a román csapatok előtt. Azonban a dél felől a völgybe vezényelt ezredben lázadás tört ki, ezért a román vezérkar északról Piski felől akarta megszállni a bányákat²⁹. Elgondolásuknak megfelelően 1918. december 12-13-án, éjjel 200 román katona elfoglalta a *Piski vasútállomást*, ezzel elzárták az utat a Budapest irányába induló szénvonatok előtt. A vasúti dolgozók tiltakozását erőszakkal törték le, és felkészültek a Zsil-völgy pacifikálására³⁰. Ezt sürgette a Budapesten a magyar kormány és az antant misszió között folyó tárgyalások híre is, ugyanis a misszió vezetője, Vix alezredes a belgrádi konvenció rendelkezéseinek megfelelően hajlott a szénkincs magyarok és románok közötti megosztására, amiről a románok hallani sem akartak³¹.

Eközben a petrozsényi bányászok helyzete tovább romlott, elkeseredettségükben utópisztikus tervezgetésbe kezdtek. A magyar és a román Nemzeti Tanács december közepén együttes ülésén mondta ki, hogy csak olyan államhoz csatlakoznak, mely teljesen kielégíti a munkások érdekeit; ha pedig ilyen állam nem lesz, „Petrozsény önálló köztársasággá alakul”. A realitásérzék teljes hiányát jelzi, hogy egyesek felvetették, hogy a völgynek autonómiára kell berendezkednie, hiszen a szénért minden árucikket megkaphatnak³².

Felmerül a kérdés, miért nem rohanták le a románok Petrozsényt? A román királyi hadsereg állandó létszámhiánnyal küszködött, a már elfoglalt területeket csak az erdélyi román nemzetőrök segítségével sikerült helyiel-közzel ellenőriznie. Román szempontból nem is a bányász szervezkedés ereje és mérete volt veszedelmes, hanem annak híre. Félt volt ugyanis, hogy a petrozsényi példán felbuzdulva más települések munkássága is beszünteti a termelést³³. Ezért a gyulafehérvári román Kormányzó Tanács mielőbb, tárgyalásos úton kívánta meggyőzni a munkásokat, mert a román csapatok vasúton való mozgatásához és a már korábban említett okokból elengedhetetlen volt a széntermelés folyamatosága. A bekerítettségüket felismerő bányászok küldöttek a 8 órás munkaidő, a gyülekezési és egyéb szerzett jogok garantálása ellenében beszüntették az ellenállást. 1918 utolsó napjaiban a román hadsereg kisebb egységekkel megszállta a völgyet. A valódi pacifikáció 1919. január 3-án Petrozsényban, a bányászok által felhalmozott fegyverek összegyűjtésével indult. Miután a kato-

nák begyűjtötték a puskákat, a házak fosztogatásába kezdtek. A tiltakozásul sztrájkba lépő munkásság ekkor még megelégedett értékei visszaszolgáltatásával. Néhány nappal később azonban egy újabb jogsértésre a vulkáni bányászok már fegyverrel válaszoltak. A Lupényra is kiterjedő felkelést az ezúttal már nagyobb erőket összpontosító román hadsereg napokon belül leverte, s egyben az egész völgyet ellenőrzése alá vonta. A megtorlás enyhe volt, a Romániában érvényben lévő statáriális bíraskodást ezúttal mellőzték, a felkelők vezetőit börtönbüntetésre ítélték. Ebben nagy szerepe lehetett a termelés védelmének, ugyanis már januárban megkezdődött a bányamunkásság elvándorlása, amit a románok minden lehetséges módon, de sikertelenül próbáltak akadályozni. Január közepére a megszállók módszerei teljesen eldurvultak³⁴. Általánossá vált a botbüntetés, a pofozás, a korbácsolás és az internálással való fenyegetőzés³⁵. Az ellenőrzést ennek ellenére is tömegesen kijátszó magyar bányászok az anyaországban próbálták szerencsét – jóval nagyobb sikerrel, mint az a több ezer erdélyi menekült, akik Budapest és más nagyvárosaink külterületein évekig vasúti vagonokban tengették az életüket. A bányavállalatok repatriált bányamérnököket fogadtak fel az Erdélyből jövő bányamunkások szerződtesítésére, akik szakértelmüknél fogva akár válogathattak is a lehetőségekből³⁶.

A Zsil-völgyi szénbányák magyar korszakát a román kormány 1919. március 1-jei határozata zárta le. A határozat kimondta, hogy a bányák, melyek addig a magyar állam tulajdonában voltak, a román állam tulajdonába mennek át, azokat pedig, amelyek addig magyar részvénytársaságok tulajdonai voltak, zár alá veszik³⁷.

JEGYZETEK

- ¹ „Kivonat Bajkó Andor bányamérnök 1918. évi zsebnaptári feljegyzéseiből. Az 1918. évi októberi forradalom eseményei a Zsilvölgyében” – című, a szerző által 1963. április 18-án saját naplója alapján készített összefoglalója a Központi Bányászati Múzeum Dokumentumtárában (KBM) található. KBM D9-82.350 (Továbbiakban: Bajkó)
- ² A Bányászati és Kohászati Lapok korabeli számai. (Továbbiakban: BKL)
- ³ Élvezetes képet fest a korabeli természeti viszonyokról: *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben*. XX. köt. Magyarország VII. köt. Szerk.: Téglás Gábor. Budapest, 1901. 544-568. o.
- ⁴ Csath Béla – Faller Gusztáv – Gergely Ernő – Kun Béla: *A magyar bányászat a kiegyezéstől a második világháború végéig*. In: *A magyar bányászat évezredes története*. Budapest, 1997. (Továbbiakban: *Magyar bányászat*) 256. o.
- ⁵ Weisz Tádé: *Az erdélyrészi bányászat rövid ismertetése*. In: *A M. Kir. Földtani Intézet Évkönyve*. IX. köt. 6. füzet. Budapest, 1891. 160. o.
- ⁶ Vajda Lajos: *Erdélyi bányák, kohók, emberek, századok*. Gazdaság-, társadalom- és munkásmozgalom-történet a XVIII. század második felétől 1918-ig. Bukarest, 1981. 133-145. és 163-171. o.
- ⁷ *Magyar Bányászat*. 263, 265. o.
- ⁸ Az egyes bányák bemutatását lásd: Kartner János: *A zsilvölgyi m. kir. kincstári szénbányászat*. In: BKL. 1903. augusztus 15. 235-258. o.; Andreics János – Blaschek Aladár: *A salgótarjáni kőszénbánya részv. társulat zsilvölgyi bányái*. In: BKL.

1903. augusztus 1. 125-191. o.; Krizko Bohus: *Az Urikány-Zsilvölgyi magyar kőszénbánya-részvénytársaság lupényi bányatelepének rövid ismertetése*. In: BKL. 1904. január-június (összevont szám). 83-112. o.

⁹ *Magyar Bányászat*. 255. o.

¹⁰ u.o. 255-256. o., illetve: Berend T. Iván – Ránki György: *Közép-Kelet Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században*. Budapest, 1976. 259-260. o.

¹¹ A románok – katonai képességeikről felállított sztereotípiákkal szemben – a völgyben nagyon keményen ellenálltak. A Szurdok-szoros sziklafalába épített állásaikból csak bekerítettómanőverekkel lehetett kivetni őket. A harcokról reális képet kaphatunk a résztvevő, német 187. gyalogezred hadinaplójából. *Das Infanterie-Regiment 187 im Rumänienfeldzug 1916/17*. Szerk.: Gerhard Friedrich Dose. Hozzáférhető: www.deutsche-kriegsgeschichte.de/ir187-1.html

¹² A Bányászati és Kohászati Lapok 1916. december 15-ei számában (463. o.) olvasható tudósítás szerint: „az ellenség csak másodszori kiüzetése alkalmával kísérelte meg, hogy a műszaki berendezéseket használhatatlanná tegye”. A helyreállítás során „mindenekelőtt a vizet kellett a bányákból kiemelni, ami a terület kedvező adottságai végett gyorsan és nehézség nélkül sikerült”.

¹³ u. o. 464. o.

¹⁴ *Erdély története*. III. köt. 1830-tól napjainkig. Szerk.: Szász Zoltán. Budapest, 1987. 1696-1697. o.

¹⁵ A menekültek és menekítettek kálváriáját jól jellemzi a *Sopron Vármegye* című napilap 1916. szeptember 10-ei számában található híradás: „Csütörtök este erdélyi menekült vonat futott be a csornai állomásra, hogy onnét tovább vegye útját a brennbergi kőszénbánya felé. 350 lupényi bányász volt a vonaton. A munkások nagy része magyar, de sok köztük a román és más nemzetiségű is. 12 halottja és 16 sebesülte volt a vonatjuknak. 10 napig utaztak míg Csornára értek, mert Brennberg helyett Brünnergere utasították őket. Étilen szomjan érkeztek...” Ellátták, majd továbbvitték őket Brennbergre, ahol rövidesen munkába álltak.

¹⁶ A Bányászati és Kohászati Egyesület 1918. február 17-ei lupényi üléséről készült jegyzőkönyvből is az derül ki, hogy nem állt helyre a támadás előtti állapot. Az ellátás nehézkessé vált, a termelés pedig visszaesett. Bajkó Andort az ülésen külön dicséretben részesítették, mert a támadás idején megmentette az egyesület pénztári készletét. A jegyzőkönyvet kivonatosan közli: BKL. 1918. június 1. 187. o.

¹⁷ Bajkó. 1. o.

¹⁸ u. o. Garami táviratának annyi valóságalapja volt, hogy a belgrádi fegyverszüneti tárgyalásokon felmerült a francia csapatok bevonulása, de végül ez csak a Bánátban valósult meg. Hornyák Árpád: *Magyar-Jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918-1927*. Újvidék. 19-23. o.

¹⁹ Fráter Olivér: *Erdély román megszállása 1918-1919-ben*. In: *Kisebbségkutatás*. 2000. 2. szám. (Továbbiakban: Fráter) 248. o.

²⁰ Romániában olyan nagy volt a szénhiány, hogy a mozdonyokat szén és fa vegyes tüzelésre építették át. A gazdasági problémák és a magyarok kivételesen gyenge katonai helyzete mellett még egy tényező sürgette a román csapatokat. Az erdélyi román szociáldemokraták, bár Erdély önállósága és hosszú távon a Romániához való csatlakozás mellett voksoltak, a Romániában uralkodó antidemokratikus viszonyok miatt azt igyekeztek későbbre halasztani. Palotás Emil: *Kelet-Európa története a 20. század első felében*. Budapest. 2003. 199-207. o. és Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben*. Budapest, 1987. (Továbbiakban: Raffay) 206. o.

²¹ Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914-1945*. Debrecen, 1998. 35. o.

- ²² A konvenció idevonatkozó részeiről és a katonai erőviszonyokról lásd: Fráter. 246-249. o.
- ²³ Minderre szükség is volt, mert több alkalommal is előfordult, hogy a kincstári raktárakat felfegyverkezett románok próbálták feltörni. Bajkó. 2. o.
- ²⁴ Petrozsény és Budapest tárgyalásain a szénszállítmányok biztosításának jutott a főszerep. A magyar kormány fokozódó aggodalma érthető volt, hiszen a szerb csapatok rövidesen elfoglalták a pécsi szénmedencét, s ezzel a Zsil-völgye vált a főváros legfőbb energiaellátójává. Raffay. 200-201. o.
- ²⁵ Bár a helyi románok saját nemzeti tanácsokat alakítottak, a magyar tanácsokkal harmonikus viszonyban működtek. Bajkó Andor szerint etnikai összetűzésekre elsősorban külső erők hatására került sor. Ilyenek voltak a Barcsay- és az Ajtay-féle szabadcsapatok, melyek eltávolításáról 1918. november 16-án határozott a Nemzeti Tanács. Forrás: Bajkó. 4. o. Bajkó Andor 1974. november 9-én lejegyzett önéletrajzában forradalmi működése legfontosabb eseményének azt tartotta, „*hogy a Maderspach százados vezetése alatt álló sovinszta, harcias szellemű társaság leszerelésével megakadályoztuk, hogy a magyarok és románok egymással összezsapjanak*”. Az önéletrajz megtalálható: KBM D10-83.367.1. (Továbbiakban: Bajkó önéletrajza)
- ²⁶ Bajkó. 3. o.
- ²⁷ u. o. 4. o. A hadműveletekről lásd: Fráter. 250. o.
- ²⁸ Bajkó. 4-5. o.
- ²⁹ Fráter. 253. o.
- ³⁰ Raffay. 201. o.
- ³¹ Raffay. 209. o.
- ³² u. o. 201. o. Talán a feszültség növekedésének, vagy „öncenzúrázásnak” tudható be az, hogy Bajkó Andor november 27-e után csak két alkalommal írt naplójába (1918. december 27-én és 1919. január 11-én), s hallgatásba burkolózik az események kieleződésével kapcsolatban.
- ³³ Fráter. 254. o.
- ³⁴ Ezúttal a román kormány aggódott a széntermelés folyamatosságáért, és ez az aggodás fordult türelmetlenségbe. A sors iróniájaként a zsili szén biztosította a román hadsereg csapat-, illetve utánpótlás-szállításait, s közvetve Erdély megszállásának sikerét is. Raffay. 212. o.
- ³⁵ u. o. 201-203. o.
- ³⁶ 1920-ban maga Bajkó Andor is repatriált, és a Magyar Általános Kőszénbánya Rt.-hez (MÁK Rt.) szerződött. Itt Vida Jenő – a vállalat vezérigazgatója – a menekült bányászok MÁK Rt.-hez „gyűjtésével” bízta meg. Forrás: Bajkó önéletrajza.
- ³⁷ BKL. 1919. március 1. 74. o.

SCHULLER BALÁZS végzős történészhallgató a Pécsi Tudományegyetemen, a soproni Központi Bányászati Múzeumban adattárkezelőként, majd 2005. júniustól muzeológusként dolgozik. Kutatási területe: német törekvések a magyar gazdasági potenciál kisajátítására, áttelepítésére, illetve rombolására a második világháború utolsó éveiben, különös tekintettel a bányászatra.

Könyv- és folyóiratszemle

Egy földtörténeti korszak elnevezése

Dr. Galács András okl. geológus, egyetemi tanár (ELTE, Óslénytani Tanszék, Budapest) a *Természet Világa* című folyóirat 2005. évi áprilisi számában „Ediakara – új név a geológiai kortáblázatban” címen a geológia olyan eseményéről számol be, amelyre 1891 óta nem volt példa. A földtudományi szakemberek világszervezetének (IUGS) Nemzetközi Rétegtani Bizottsága 2004 márciusában jóváhagyta, hogy új időszaknévvel lássák el a földtörténeti idő eddig csak lazán meghatározott egyik időszakát. Ez a kambriumot megelőző, prekambrium névvel összefoglalt több száz millió évvel ezelőtti kor hozánk legközelebbi szakasza, a 620 és 542 millió év közötti időtartam. Ezt a jövőben *Ediacara-nak* (vagy a szokásos magyar átírásban *ediakarának*) kell nevezni.

Az *Ediacara-hegységi* felfedezésekről 1947-ben tettek először említést, amikor ott egy meglehetősen ellenálló homokkő rétegeinek felszínén érdekes lenyomatokat találtak. Vizsgálat alapján kiderült, hogy a leletek a kambriumnál idősebbek. Ez az ún. *Ediacara-fauna* azóta a világ más pontjain is előkerült. A fauna általános jellegei a nagy méret (a legnagyobb példányok közel 1 méteresek), a lágy, szilárd váz nélküli testfelépítés. Az *Ediacara-faunák* igen sokáig stabil ökoszisztémát alkottak, ám néhány tízmillió éves pályafutásuknak hirtelen szakadt vége, a prekambrium végén teljesen eltűntek.

Az ediakara időszaknév bevezetése korszakalkotó mozzanat a rétegtani nevezéktan fejlődéstörténetében. Először fordul elő ugyanis, hogy egy nagy, időszakszintű rétegtani egység

get nem az élővilágban mutatkozó nagyobb vagy kisebb változással, hanem egy környezeti eseménnyel, illetve az ezt tükröző közettani-üledékföldtani változással definiálnak. Az ediakara időszak ugyanis a meghatározás szerint nem az *Ediacara*-típusú fossziliák fellépésével kezdődik, hanem 50 millió évvel korábban, abban az időpillanatban, amikor a dél-ausztráliai Flinders-hegyvonulat Enorama-szurdokában található kőzetsorozatban eljegesedés során keletkezett kőzetekre egy ezektől nagyon eltérő mészkőréteg települ.

Az ediakara időszak végét nem kell definiálni, hisz ez megegyezik a kambrium időszak alsó határát kijelölő eseménnyel. Ez nem más, mint egy nyomfosszília, a *Phycodes pedum* megjelenése a típusszelvénynek választott newfoundlandi (Kanada) kőzetsorozatban.

Meg kell említeni, hogy a prekambrium záró szakasza, a proterozoikum legfiatalabb szakaszának eddig nem ajánlottak specifikus nevet, holott gyakorlatilag ugyanerre az időszakra már volt széles körben elfogadott elnevezés. A nevet – vendi időszak, vagy *vendium* – először *Borisz Szokolov* szovjet geológus 1952-ben javasolta. Sajtóinformációk szerint ezért elképzelhető, hogy Oroszországban figyelmen kívül hagyják az új hivatalos elnevezést.

Galács professzor szerint az új elnevezés tovább serkenti a prekambriumi kutatásokat. Nőni fog az igény, hogy minél több területre nézve igazolják az új időegység tartalmát, szaporítsák a radiometrikus méréseket, kutassanak újabb fosszília-lelőhelyek után.

Károly Ferenc